

GOTIČKO ZIDNO SLIKARSTVO U ISTRI (NOVI PRILOZI JEDNOJ BUDUĆOJ SINTEZI)

Željko BISTROVIĆ

Ministarstvo kulture, Uprava za zaštitu kulturne baštine, Konzervatorski odjel u Puli,
HR-52100 Pula, Ul. Grada Graza 2
e-mail: zeljko.bistrovic@gmail.com

IZVLEČEK

Zadnji celoviti obravnavi srednjeveškega stenskega slikarstva iz Istre sta bili objavljeni že davnega leta 1963 (razen Ghirardijevega dela vprašljive kakovosti). V vmesnem času so bile odkrite nove freske, nekatere so restavrirane, izšlo pa je tudi nekaj nove literature. Velik del znanih ciklusov, scen in fragmentov je še vedno neobjavljen, čeprav nekatere lokalitete zaslužijo obravnavo v monografiji. V luči te ideje je napisan tudi pričujoči članek, ki obsega enega od segmentov istrskega zidnega slikarstva – njegov gotski del. Prispevek je zamišljen kot eden od delov nastajajoče sinteze. Avtor v tem besedilu nima namena podati zaokrožene slike, ampak načenja nove teme in problematizira nekatera ustaljena prepričanja. V zgoščenem pregledu so povezane zidne slike iz cerkve sv. Katarine v Lindaru s tistimi iz Butonigle, slike iz cerkev sv. Frančiška Asiškega iz Pule in sv. Marije Zdravja v Medulinu ter slike iz cerkev sv. Silvestra v Oprtalju in sv. Štefana v Zanigradu. Obravnavane so na novo odkrite zidne slike iz cerkve sv. Ivana v Lovranu. Stenske slike iz cerkve sv. Jelene v Oprtalju so bile doslej pripisane Kleriginu iz Kopra, v članku pa so pripisane furlanski delavnici. Načeti in aktualizirani so tudi mnogi drugi problemi.

Ključne besede: gotsko stensko slikarstvo, furlanske delavnice, sv. Ivan v Lovranu, sv. Jelena v Oprtalju, sv. Silvester v Oprtalju

PITTURA MURARIA GOTICA IN ISTRIA (NUOVI CONTRIBUTI PER UNA FUTURA SINTESE)

SINTESE

Le ultime due sintesi sulla pittura muraria medievale sono state pubblicate nel lontano 1963 (tra cui il saggio di Ghirardi di dubbia qualità). Nel frattempo sono stati scoperti altri affreschi di cui alcuni sono stati restaurati e le pubblicazioni in merito sono aumentate. Gran parte dei cicli, delle scene e dei frammenti noti è ancora inedito, sebbene alcune località meritino un'analisi monografica. Il presente saggio abbraccia una parte della pittura muraria istriana e cioè la parte gotica e vuole essere un contributo per una futura sintesi. L'autore non intende dare una visione completa bensì introdurre nuovi temi e ridiscutere opinioni radicate. Il saggio mette in collegamento gli affreschi della chiesa di santa Caterina a Lindaro con quelli a Butoniga, quelli della chiesa di San Francesco d'Asisi a Pola con quelli della chiesa della Beata Vergine Maria della Salute di Medolino e quelli di San Silvestro a Portole con quelli di San Stefano a Zanigrad. Il saggio discute delle pitture murarie scoperte a San Giovanni a Laurana. L'autore attribuisce gli affreschi della chiesa di Santa Elena a Portole, che finora erano attribuiti al maestro Kleriginu di Capodistria, all'officina friulana.

Parole chiave: pittura murale gotica, officine friulane, San Giovanni a Laurana, Santa Elena a Portole, San Silvestro a Portole

Gotički sloj zidnog slikarstva u Istri najobimniji je tj. najbolje očuvan. Možemo ga grubo omediti dvama stoljećima, 14. i 15. Osnovni problem kod određivanja korpusa zidnog slikarstva 14. stoljeća je koja djela u njega uvrstiti. Mnoga djela koja su datirana u 13. st. mogla bi svojim postankom biti kasnija, tj. iz 14. st. Nasuprot tome postoji određen broj djela koja datiramo u 15. st. a stilski su trećentistička. Stoga je bitno razlikovati ove dvije kategorije: trecento i quattrocento kao stilske pojmove te vremenske periode 14. i 15. stoljeća. Unutar korpusa gotičkog slikarstva najviše je sačuvanih djela iz 15. st. posebno iz druge polovice. Mogli bismo reći da je to zlatno doba istarskog zidnog slikarstva.

Uvriježeno je mišljenje o provincijalizmu Istre, tj. zaostajanju u stilskim nastojanjima koja se uočava u njezinoj umjetničkoj produkciji. U literaturi se često navodi problem databilnosti koji je vezan uz ovaj provincijalizam (Mohorovičić, 1957; Karaman, 1963). S ovakvim problemom susrećemo se kod naših prvih primjera koji su datirani u kraj 13. st. To je nekoliko djela, vjerojatno lokalne provenijencije, koju je obradio Fučić u svojim člancima (Sv. Elizej u Draguču, Sv. Marija Magdalena u Bazgaljima, Sv. Kuzma i Damjan u Boljunu, Sv. Petar u Trvižu, Sv. Marija "od Sniga" u Maružinima). Fučić ih po najmlađim ikonografskim detaljima smješta u kraj 13. st. no ostavio je i mogućnost da pripadaju 14. st. U ovom kontekstu ladanjskog i rustičnog slikarstva, svrstavajući ih u skupinu, spominje i slikarije u Butonigi na koje ćemo se kasnije osvrnuti.

Kronološki prvo djelo koje sigurno možemo smjestiti u okvir 14. st. ostaci su z. slika u Sv. Martinu u Bičićima. Datiramo ga prema poznatom natpisu u kojem se spominje župan Boboš i godina 1315. Da nema ove godine i ovo bismo djelo datirali u ranije razdoblje.¹ Jedina čitljiva slika sačuvana je na južnom zidu. To je scena Raspeća na kojem se uz Krista sačuvao i prikaz Bogorodice. Iako tek fragmentarno sačuvan vrijedno je svjedočanstvo. Tipološki još uvijek romaničkih oblika, grafički oblikovanih likova, jasnog crvenog i zelenog crteža sa zelenim sjenama. Na tamno crvenoj pozadini teško odzvanja tamno plava boja Bogorodičine haljine i drveća križa. Gotička komponenta očituje se tek u ekspresivnosti krajnje izvijenog Kristovog tijela

Prvo stilski karakteristično djelo trecenta poznati je primjer iz grobljanske crkvice Sv. Nikole u Rakotulama. Otkrio ih je 1925. godine poznati istarski narodnjak, pop Luka Kirac. U starijoj se literaturi spominje kako su u crkvi radila dva majstora, jedan legendu o Sv. Nikoli u brodu, a drugi svece u svetištu (Fučić 1963, str. 8 kataloga). Ovo su ipak slike jednog majstora. Likovi su opisani tamnim linijama, dok je volumen naznačen svijetlim linijama, "lumeggiatura". Brade i kose izvedene su valovitim, kaligrafskim linijama. Plastično oblikovane

draperije svojom mekoćom podsjećaju na draperije Jacobella di Bonomo. Oblikovanje volumena lica postiže se komplementarnim akordom crvene i zelene boje. Posebno je lijepo oblikovana ruka sveca u apsidi, u elegantnom pokretu kakvog manekena. Karakterističnih su fizionomija i svetece, lica prikazanih u 3/4 profilu, jakih, gušastih vratova. Mesnate donje usnice i mesnata uha karakterističnih valovitih linija pojačavaju dojam tjelesnosti likova. Ova tjelesnost i izvjesna Giotteskna stamenost likova možda su najveći razlozi koji su Fučića naveli da majstora traži blizu Giottu. Enrica Cozzi povezala je ove slikarije sa slikarstvom Paola Veneziana i njegovih sljedbenika. Ovo djelo se iznimnom kvalitetom izdvaja iz korpusa z. slika 14. st. u Istri.

Tradicionalno se smatra da su i u crkvi Sv. Antona u Žminju slikala dva majstora. Vještijem se pripisuje Krunjenje Bogorodice i sveci na apsidalnom zidu, dok se slabijem pripisuju ostale sačuvane slikarije. Slike su do sada dva puta bile restaurirane i na scenama u brodu postoje velike lakune s ranijim retušom koje umanjuju čitljivost. Scena Poklonstva kraljeva na južnom zidu usporedbom s prikazima na svetišnom zidu potvrdit će nam da je slike izradila ista radionica. Isti kolorit, tipologija likova s krupnim, široko otvorenim očima i tamnim zjenicama, isti likovni senzibilitet, te rustična komponenta koja se uočava u slabijoj umješnosti prikazivanja ruku. I na samom Krunjenju Bogorodičinom možemo primijetiti različitu pažnju koju je slikar posvetio slikanju pojedinih likova, no i to je možda rezultat kasnijeg retuša. Uvjetno možemo slikarije pripisati dvojici majstora, ali iz iste radionice. Za ocjenu ovih slika uvijek moramo imati na umu da je na slikama izvršen retuš za vrijeme Zentral Kommissiona. Zanimljivo je da su poslije rata restauratori na svodu crkve skidali žbuku tražeći stariji oslik pouzdavajući se u podatak o dva vremenski različita majstora. Ispod sloja fresaka u svodu nisu pronašli stariju žbuku Tek nakon dobre analize restauratorskih zahvata moći ćemo bolje prosuditi o navedenom problemu.

Dva odavno poznata lokaliteta, ali nepublicirana su Sv. Marija Magdalena u Šorićima (sl. 1) i Sv. Trojstvo u Labincima (sl. 2). Dva primjera zidnog slikarstva koji su na nižoj umjetničkoj razini, ali u skladu s onom likovnom baštinom kakva postoji u okružju Venecije, u njezinoj Terra Fermi. Ovo nisu veliki ciklusi, određeni su veličinom arhitekture. Zajednička im je jednostavnost ukrasa, skoro isti sustav bordura i način dočaravanja prostornosti, te jednostavnost radnje i impostacije likova. Samo ono najpotrebnije. Postoje i neke opće sličnosti u minimalnoj upotrebi ukrasa. Sustav bordura je jednostavan, minimalan, bez bogatstva ukrasa kakav je prisutan u vrhunskim djelima talijanskog trecenta. Sustav bordura, pa čak i prostora u kojemu se nalaze scene, isti

1 Nažalost, od ovog natpisa danas je očuvan samo jedan sićušan fragment jer je crkva dugo vremena bila bez krova.

**Sl. 1: Sv. Marija Magdalena, Šorići (foto: Ž. Bistrović).
Fig. 1: St. Mary Magdalene, Šorići (photo: Ž. Bistrović).**

je u Šorićima i Labincima, iako se njihov formalni izraz razlikuje. Ovakav minimalan ukras prisutan je i u venedskoj provinciji, u Terra Fermi (Friuli i Belluno) gdje možemo pronaći najveće analogije sa istarskim zidnim slikarstvom. Skoro da možemo ovo slikarstvo svrstati u jedan kulturni krug. Uočio sam sličnosti između slikarija u San Vincenzo u Thiene i onih u Šorićima. Ovima bih mogao dodati i slikarije na Isola Vicentina, u Santa Maria del Cengio (pogotovo u liku Sv. Ivana evanđelista).

U novije su vrijeme u crkvi Sv. Katarine u Lindaru otkriveni novi fragmenti z. slika. Do sada je u literaturi ova crkvičica bila poznata uglavnom po sačuvanom prikazu "Živog križa" (Stelè 1960; Fučić 1963; Perčić 1963). Usporedbom novootkrivenih fragmenata s poznatom z. slikom uočena je različitost u slikarskoj izvedbi i koloritu, što možemo objasniti restauratorskim zahvatom. No zanimljivija od ove usporedbe je sa z. slikama u Butonigi. Ove slikarije su dosta ispaćene dosadašnjim restauracijama, te ovo moramo imati u vidu prilikom usporedbe. Najkarakterističniji detalj je patronirani uzorak na haljini Sv. Katarine s prikaza Živog Križa. On se još jednom ponavlja na novootkrivenom fragmentu i na ostatku draperije Krista u konhi apsida u Butonigi. Po-

navlja se i drugi, vitičasti ornament kojim je ispunjeno tlo na prikazu Živog Križa. U usporedbi nam mnogo pomaže i detalj novootkrivene glave u Lindaru, u kojoj otkrivamo istu fizionomiju kao i u nekih apostola u apsidi crkve Sv. Križa u Butonigi. Ove freske zbog svoje rustičnosti Fučić stavlja čak u 13. st.

Zidne slike čiji je ostatak sačuvan u crkvi BDM od Zdravlja u Medulinu nastale su oko godine 1400. *Terminus ante quem* za dataciju glagoljski je zapis iz 1410. godine. Scena je ikonografski zanimljiva, prikazuje nekog sveca na pramcu broda (sl. 3). Ove slikarije povezo sam s ostatcima z. slika u prezbiteriju crkve Sv. Franje Asiškog u Puli. Ova crkva dovršena je u 14. st., a z. slike nastaju neposredno nakon dovršetka gradnje.² Od tri lika najočuvaniji je prikaz Sv. Joba. Lice mu je išarano olovkom, ali kada se to zanemari vidimo sličnosti sa sačuvanim likovima iz BDM od Zdravlja u Medulinu (sl. 4). Prva i najočitija je način na koji je izvedena aureola: četiri koncentrične kružnice uparane u žbuku i radialno postavljene kratke linije između glave i najuže kružnice. Na svecu iz Medulina i na Sv. Jobu vide se tri linije pod okom koje opisuju zaobljenje nad kosti *zigomaticuma*. Primjećuje se i sličnost usnica. Ramena se oblikuju istim

² I ovdje, kao i u Medulinu, postoji glagoljski grafitt, s godinom koju je Fučić pročitao kao 147?. Meni se čini da je ova godina s početka 15. st. (141?), tj. da je glagoljsko slovo I krivo protumačeno kao N. Danas su čitljiva samo prva dva slova.

zaobljenjem. Prsti ruku također su slični, s karakteristično oblikovanim, dugim noktima. Ovo su zanatske sličnosti koje moramo pripisati istoj radionici.³

U crkvi Sv. Ivana u Lovranu u novije su vrijeme prilikom postavljanja električne instalacije otkrivene z. slike koje možemo datirati u kraj 14. st. Ovo su slike dvaju majstora. Prvi i kvalitetniji na sjevernom zidu slika scenu Krštenja Kristova (sl. 5). S lijeve strane nalazi se Sv. Ivan Krstitelj kojemu lijeva ruka počiva na Kristovoj glavi a desnom ga polijeva vodom. U sredini je Krist koji stoji u vodi do koljena. Lijevom rukom pokriva genitalije, a desnom blagoslivlja. S desne strane stoje dva anđela okrenuta prema Isusu koja drže njegove haljine.

Pozadina prizora je tamno plava. Pejzaž je naznačen tek shematiziranim valovima rijeke Jordan u kojoj Krist stoji. Prostornost je postignuta različitim veličinom likova. Tako su anđeli u pozadini manji od Sv. Ivana i Krista, a i jedan u odnosu na drugoga.

Scena se nalazi unutar okvira koji čini bordura jedinstvenog oblika. U tipologiji bordura u istarskom zidnom slikarstvu ovakva je prvi put uočena. Središnje polje bor-

dure uokvireno žutom trakom podijeljeno je na manja trokutasta polja izlomljenom, cik-cak trakom crvene boje. Unutar ovih trokuta nalaze se koncentrični polukrugovi, naizmjenično ružičaste i zelene boje. Ovaj element možda je izveden iz motiva "Božjeg oka". Aureole su iznutra žute, uokvirene crvenom kružnicom. Gusto postavljene radialne linije na žutoj podlozi aureole završavaju točkom. Gornji anđeo ima zelena krila, a donji ružičasta. Kose su izvedene podlogom od crvene boje na kojoj je volumen naznačen žutom bojom.

Iako je oblikovno dominantna linija koja obrubljuje likove, volumen je naznačen blagim stupnjevanjem tonova, što se najbolje uočava na Kristovom tijelu i glavama anđela. Lice Krista mladoliko je, s paperjastom bradicom i brčićima. Bademaste oči, stiliziran nos i usta, uz hijeratsku Kristovu ukočenost još uvijek pripadaju likovnoj kulturi trećenta. No, oblikovanje bočnih likova Sv. Ivana Krstitelja i anđela u tričetvrt profilu svjedoče nam o utjecajima bolonjske slikarske škole početka 15. stoljeća. Njezini rimineški odjeci u slikarijama crkve Uznesenja u mjestu Riofreddo, koje je od Bolonje gotovo jednako

Sl. 2: Sv. Trojstvo, Labinci (foto: Ž. Bistović).
Fig. 2: St. Trinity, Labinci (photo: Ž. Bistović).

3 Oba fragmenta zidnih slika do danas su nepublicirani.

Sl. 3: BDM od Zdravlja, Medulin (foto: Ž. Bačić).
Fig. 3: St. Mary of Health, Medulin (photo: Ž. Bačić).

udaljeno kao i Lovran, govore nam o snazi ovih utjecaja i veličini prostora na koji se ovaj utjecaj širio.

Drugi slikar, koji je oslikao sve ostale zidne površine pripada drugom likovnom senzibilitetu, koji rustičnim izrazom ponavlja oblike alpske gotike. Prikaz Sv. Margarete nalazi se desno od prizora Krštenja Kristovog. Sv. Margaretu prepoznajemo prema atributima: križu, kruni i palminoj grani mučeništva. Svetica gleda prema sceni Krštenja, tj. po hagiografskim izvorima, prema svome zaručniku. Njezin je prikaz, kao i ostale scene, rustičniji od scene Krštenja Kristova. Oči velikih, širokih zjenica i nespretno izvedeni prsti neki su od morelijanskih detalja koji će nam pomoći u atribuiranju ovih djela. Od scene Navještenja na trijumfalnom luku djelomično je sačuvan tek lik anđela na lijevoj strani trijumfalnog luka. Tijelo anđela rastegnuto je preko cijele površine zida. U drugog slikara izraženija je težnja prema linearnosti što se najbolje vidi na sceni Glavosijeka Sv. Ivana Krstitelja (sl. 6). Svi volumeni naznačeni su grafičkim sredstvima, linijom. To je najočitije izvedeno na nošnjama vojnika, na njihovim pletenim, žičanim košuljama. Crtež je izveden crnom bojom. Na haljinama Sv. Ivana Krstitelja i kralja Heroda volumen se gradi tako da se tamnijom nijansom zelene boje prati iscrtani rub, no i to je opet više grafizam

nego slikarska modelacija. Nespretnost je uočljiva i u nesposobnosti dočaravanja prostornosti. Likovi su jednakih veličina iako su prikazani u dvije ravni. Učestalo korištenje patroniranih uzoraka kojima ovaj slikar ispunjava velike površine također pridonosi dojmu plošnosti, grafizma i dekorativnosti ovog slikarstva.

Oba majstora oslikavaju crkvu u isto vrijeme, početkom 15. st. Istovremenost dvije slikarije može nam potvrditi tehnički element spoja dviju slikarija. Postavlja se pitanje u kakvom su odnosu bila ova dva majstora. Čini se kao da je vještiji slikar započeo oslikavanje crkve, a nedugo zatim ga rustičniji majstor dovršio.

U crkvi Sv. Jelene kod Oprtla nalaze se zidne slike koje su, iako male po količini očuvanog oslika, bitna karika u razumijevanju i tumačenju fenomena istarskog zidnog slikarstva (sl. 7). One nam pričaju o likovnim pobudama koje dolaze iz drugih sredina i koje se uklapaju u mozaik veza i utjecaja, kako likovnih, tako i gospodarskih, u kojima se onodobna Istra nalazila. Već se tradicionalno ove freske pripisuju majstoru Kleregina. Ova atribucija izvodi se prema podatku iz članka Nicolo del Bello (Del Bello, 1905). U njemu autor citira izvor (kronika oca Maria Cargnattia umrlog 1789.) u kojem za ovog Kleregina piše da je slikao u Oprtlu.⁴ Ali nigdje u izvoru

4 "Ser Clerigino di Pietro Clerigino, figlio dell' accenato medico fisico, segui la carriera del nonno, fece lavori a Portole, a Montona, a Costabona nella Chiesa di S. Andrea, ed il SS. Crocefisso che adorna la Chiesa di S. Tommaso nella città di Capodistria è opera sua ..." (Del Bello, 1905, 7).

Sl. 4: Sv. Franjo, Pula (foto: D. Štifanić).

Fig. 4: St. Francis, Pula (photo: D. Štifanić).

izričito ne piše da je to baš u crkvi Sv. Jelene. Ovo je po meni tek domišljanje kasnijih povjesničara. U Oprtlju je bilo više oslikanih crkava zbog čega dvojim o navedenoj atribuciji. Kleregina je mogao oslikati i druge crkve umjesto Sv. Jelene. Podatak o tome da je navedeni slikar slikao i u crkvi Sv. Andreja u Koštaboni pomaže nam njihovom usporedbom. Janez Höfler Koštabonske freske stavlja u zadnju trećinu 15. st. što nam je potvrda da ova dva ciklusa ne pripišemo istom autoru (Höfler, 1997, 105).

Crkvica je nekad u cjelosti bila oslikana, o čemu nam svjedoče sitni fragmenti zidnih slika na sjevernom zidu, ostaci bordura sačuvanih između greda krovništva. Očuvane su samo slike unutar apside i na trijumfalnom luku. Na trijumfalnom luku nalazi se scena Navještenja. Anđeo kleči na desnom koljenu uzdižući desnicu na pozdrav i držeći ljiljan u lijevoj. Raširena krila prilagođena su trokutastom formatu isječka trijumfalnog luka. Na desnoj strani Bogorodica kleči pred legilom na kojem se nalazi otvorena knjiga i bijela golubica Duha svetoga iznad njega. Iza nje je rastegnuta kao paravan zeleni zastor žutog gornjeg ruba. Pozadina je bijele boje, a tlo tamno žutog okera. U konhi apside nalazi se scena Deisisa. U središtu scene Krist sjedi na dugi u mandorli duginih boja. U lijevoj ruci drži otvorenu

knjigu, a lijevicom blagoslivlja. Mandorla je okružena zoomorfnim prikazima četiri evanđelista sa uzvijorenim svicima. Nad mandorlom se nalazi okrugli medaljon s uskrslim janjetom. S lijeve strane Krista nalazi se stojeći lik Sv. Lucije, a s desne lik svetog biskupa sa štapom, možda Sv. Nazarija, zaštitnika koparske biskupije. Pozadina je plavozelene boje, a tlo crvene s tamnocrvenim vegetabilnim ornamentom. Donji dio slike umjesto uobičajenog velarija ima pravokutna marmorizirana polja. Gornja bordura i bordura podlučja kozmateski je ornament u crvenim rombovima na bijeloj pozadini. Donja bordura kombinacija je ornamenata crvenih, zelenih i žutih listova.

Paleta našeg slikara je ograničena na četiri osnovne boje: bijela, žuta, crvena i plavozelena uz detalje izvedene ljubičastom bojom. Iako crvene boje ima najviše optički dominira plavozelena koja je karakteristična za ovog slikara. Ona svojim pastelnim tonom daje mekoću slici i atmosferu nadrealnog i transcendentnog.

Za analizu ovih slikarija bitno je uočiti oblikovanje detalja. Prevladava dojam stilizacije i geometrizacije oblika. Dekorativnost je naglašena obilnom upotrebom ornamenta, na tlu, na zastoru iza Bogorodice i na haljinama likova. Tek ornamentom slikar razbija plošnost. Cjevasti oblici ponavljaju se kako u oblikovanju čitavog tijela, tako i u oblikovanju ruku i nabora na haljinama, pa čak i krila anđela. Anatomske i portretne detalje, pogotovo ona jajolika, blaga, ljupka, tipska lica koja kao specifičnost navodi Fučić. Valovito stilizirana žuta kosa.

Pokušavajući pronaći paralele u obližnjem Venetu primijetio sam likove u, Santa Maria dei Caminesi u Soligu nastale oko 1350-62. koji nas svojim anatomske i portretne karakteristikama navode na pomisao o zajedničkim izvorima ovog slikarstva (Gibbs, 1992, 222, sl. 272). Robert Gibbs ih smatra djelom friulanske radi-onice. Ove slikarije svjedoče o infiltraciji bolonjskih utjecaja prema sjeveru i stvaranju lokalnih botega.

Slične paralele možemo naći na još nekim mjestima u Venetu. no najveće sličnosti nalazimo na više lokaliteta u obližnjoj pokrajini, Friuliu. Postoji čitav niz primjera između kojih pronalazimo i najveću analogiju našem primjeru, ostatke fresaka iz crkve S. Francesco u Cividaleu (Rizzi, 1975, sl. 394 i 395). Na navedenoj usporedbi osim detalja fizionomije, najbliži su ornamentalni motivi bordure, aureole i mandorle, te opći dojam jednostavnosti kompozicije, oblikovanja i prostornosti (sl. 8). Ovo slikarstvo rezultat je djelatnosti emilijanskog slikara, Vitale da Bologna u Friuliu. Govoreći o borduri i Sanja Grković uočava friulanske inpute, tj. citira Vilmu Prapotnik: "... V drugu polovici 14. stoljeća se s slikarstvom "furlanske" smeri tudi pri nas pojavi kozmatski ornament ..." (Grković, 2005, 18.). I u Istri možemo pronaći paralelu našim slikarijama. U obližnjoj crkvi Sv. Primusa i Felicijana u Čirkotima nalaze se dva sloja fresaka. Na mlađem sloju vide se isti oblikovni detalji kao i na zidnim slikama u Sv. Jeleni: plastično

Sl. 5: Sv. Ivan, Lovran (foto: Ž. Bistrović).
Fig. 5: St. John, Lovran (photo: Ž. Bistrović).

oblikovana aureola nastala utiskivanjem u žbuku, mandorla duginih boja i zrake koje iradiraju iz Krista (sl. 9).

Ostatke fresaka u crkvi Sv. Jurja "Starog" spominje Fučić (Fučić, 1953, 77). Na mladem sloju uočio je trag bordure sa žuto-crnim kozmateskim motivom koji danas više nije vidljiv. Crkva je bila oslikana u dva navrata. Fragmenti mladih fresaka zanimljivi su jer je sačuvan niz s glavama tri sveca i svetice (sl. 10). Glave su plastično oblikovane tonskim modeliranjem boje. Uočljivi su anatomske detalji i bore. No, osim bojom slikar je modeliranje završavao i crtežom. Aureole su slikane žutom bojom i modelirane su konkavno, dok je njihov obrub sastavljen od dvije kružnice, od kojih je unutrašnja bijele boje, a vanjska crne boje s bijelim točkama. Pozadina je tamne crvenosmede boje. Između glava likova sačuvani su i detalji arhitekture: dijelovi konzola koje su slikane karakterističnom plavozelenom bojom.

Tražeci komparativno gradivo u istarskom slikarstvu usporedba me dovela do jednog, jedinog lokaliteta, a to je crkva Sv. Antona u Barbanu. Fučić ove freske smješta u prvu četvrt 15. st (prije 1420, kada je na njima datiran najstariji glagoljski grafit). Za majstora kaže da je provin-

cijski, talijanskog smjera: "U tipovima punih, robustnijih lica, u nasmiješenim očima, u punom plasticitetu podatnih nabora zrcali se kasni trećento bolonjskih tragova" (Fučić, 1963, 18). Freske u Barbanu spominje i F. Stele. Kaže: "Freske v ti cerkvi spadajo med najboljše v našem Primorju. Ostanke so na stenah in oboku prezbitarija. Na vzhodni steni je naslikana Madona s svetniki in angeli, na stenah posamezne figure, pokop sv. Antona Puščavnika v puščavi in prenos njegovega trupla v Aleksandrijo. Že ikonografski sistem z Marijo na prvem mestu govori proti domnevi da gre za severnjaško slikarijo. Slog ustreza beneškemu provincialnemu slikarstvu quattrocenta. Slike so nastale pred letom 1463." (Stele, 1960, 70)

Svi detalji navedeni u opisu plominskih slikarija nalaze se i na zidnim slikama crkve Sv. Antona u Barbanu. Ista tamna crveno smeđa podloga iza likova, karakteristična plavozelena boja, slične konzole i aureole i jednak način modeliranja glava, kao i završavanje modeliranja crtežom. Isto je i oblikovanje očiju. No također su uočljive i neke razlike. Sumnju da su freske na oba lokaliteta djelo bliskih radionica pojačava nam i relativna blizina ovih lokaliteta.

Sl. 6: Sv. Ivan, Lovran (foto: Ž. Bistrović)
Fig. 6: St. John, Lovran (photo: Ž. Bistrović).

Zanimljive i do sada nepublicirane zidne slike nalaze se u Sv. Silvestru u Oprtlju. Freska na sjevernom zidu prikazuje skupinu vojnika pred zidinama i sveca koji pridržava tijelo nekog mladića na vješalima, što nas navodi da scenu prepoznamo kao dio legende o Sv. Jakovu (sl. 11). U pozadini scene nalazi se arhitektura grada sa zidinama i dvjema kulama. U desnom rubu slike nalazi se građevina s kupolom. Ispred arhitektonske scenerije u sredini kompozicije dominira skupina naoružanih likova u uniformama koje, poznavajući legendu, možemo odrediti kao pripadnike gradske straže. Njih prati skupina likova u civilu koja završava likom djevojke u crvenoj haljini. Cijela gomila okrenuta je prema liku sveca u zelenoj haljini koji pridržava lik mladića na vješalima.

Nasuprot ovoj sceni, na južnom zidu naslućuje se scena s brodom u oluji. Nakon čišćenja uočeno je da se radi o sceni Jone u ustima kita. Na desnoj strani trijumfalnog luka nalaze se ostaci Bogorodice sa scene Navještenja. Zanimljivo je kako ikonografija ovih fresaka nema ništa s titularom crkve, Sv. Silvestrom.

Ostaci zidnih slika na sjevernom zidu najcjelovitiji su. Očuvana je skoro cijela scena s njezinom bordurom i velarijem podno nje. Na slici prevladavaju žuti i crveni

okeri, uz upotrebu zelene i, rijetko, ljubičaste boje. Bordura se sastoji od patroniranog uzorka crne boje na bijeloj pozadini obrubljenog s obje strane crvenom trakom. Kvadrati na sjecištima bordura, na kutovima slike, zasjenjeni su.

Z. slike crkve Sv. Štefana u Zanigradu najveća su analogija Sv. Silvestru. Opći dojam slikarija je isti kao i mnoštvo oblikovnih detalja od fizionomija do impostacija likova i arhitektonskih detalja. Prisutan je i isti tip bordura. Postoje i kolorističke sličnosti, paleta je u tonovima istih valera, osim što je dojam da su slike u Sv. Silvestru blijeđe. Slikarije u Zanigradu datirane su godinom 1418. koja je nekada bila vidljiva na rubu scene sa Sv. Jurjem (Höfler, 1997, 105) te nas upućuje da i slike u Sv. Silvestru stavimo u prvu četvrtinu 15. st.

Sv. Barnaba u Vižinadi nedavno je restaurirana crkva koja je ubrzo nakon restauracije dobila i svoju monografiju (Matejčić, 2002). Relativno obimno sačuvan ciklus donosi nam deset scena kristološkog ciklusa. Freske nastaju početkom 15. st.⁵ Svijetla paleta daje prozračan dojam. Iako postoje stanovite nespretnosti u prikazivanju likova scene su pune narativnih detalja i svjedoče o dobrom poznavanju onodobnih predložaka. Razrađen

5 *Terminus ante quem* glagoljski je grafit iz 1437. godine.

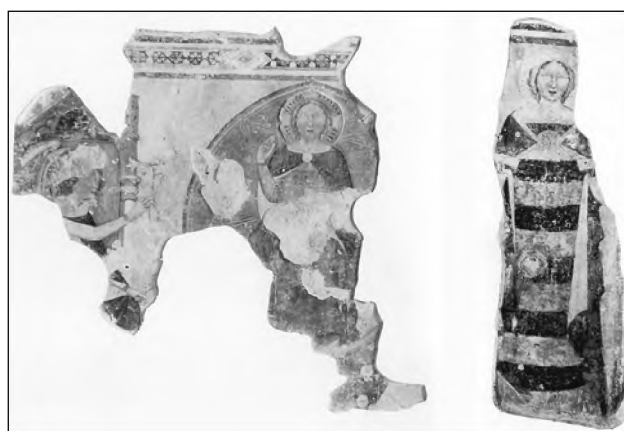
Sl. 7: Sv. Jelena, Oprtalj (foto: V. Barac).
Fig. 7: St. Helen, Oprtalj (photo: V. Barac).

je i ornamentalni repertoar, tj. sustav bordura. Primjećujemo složenu široku borduru crvene pozadine, s vegetabilnim ornamentom i okruglim i kvadrilobnim medaljonima s likovima svetaca.

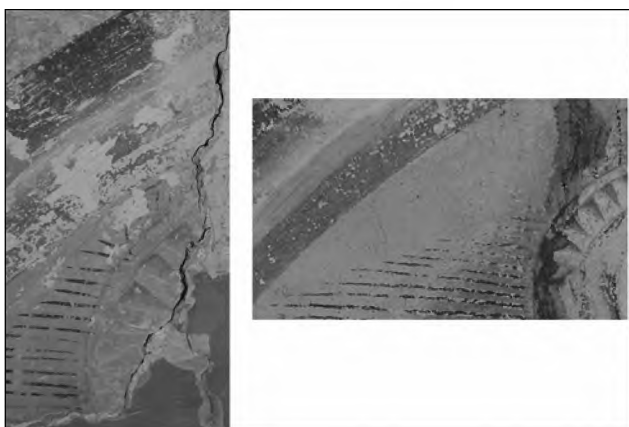
Izvore ovog slikarstva najbolje možemo opisati Matejčićevim riječima: "Određena ikonografska rješenja, jasni i zatvoreni obrisi krupnih likova, pregledne mnogoljudne kompozicije, te jasna impostacija protagonista u kulisni prostor, s više nego jasnim asocijacijama na post-giottesku slikarsku retoriku, uz dozu artificijelne dinamike i naturalizma, vodi prema emilijanskim ili točnije bolonjskim majstorima kasnog trecenta." (Matejčić, 2002, 28). Matejčić ostavlja mogućnost da su majstori mogli doći i posredno, preko venecijanske lagune.

Zidne slike Sv. Nikole u Pazinu datirane su oko 1460. U svodu se nalaze ikonografski zanimljive scene stvaranja svijeta. Veliki dio slika kasniji je talijanski retuš nastao dvadesetih godina prošlog stoljeća. Slike su trenutačno teško čitljive jer se preko njih nalazi magličasti sloj. Još ih Stelè povezuje uz južnotirolski, briksenški krug dok svi kasniji autori prihvaćaju ovu stilsku identifikaciju. Fučić je utvrdio korištenje predložaka Bible Pauperum koje je autor slobodno koristio i prerađivao. Ovaj ciklus važan je jer se pretpostavlja da je ova radionica djelovala na razvoj lokalnih istarskih radionica no ova tvrdnja nije dovoljno obrazložena. Ipak, sigurno je da ova crkva postaje tipološki uzor za druge slične narudžbe u Grofoviji.

Freske Sv. Trojstva u Žminju datirane su godinom 1471. na velariju na apsidalnom zidu. Na ovim slikama Fučić uočava alpske utjecaje i stavlja ih u kontekst kranjskih slikarija u Crngrobu, Goropeči nad Ihanom i Mače nad Preddvorom (Fučić, 1963, 22). Ciklus slika u Crngrobu datiran je 1453. godinom a potpisao ga je majstor Bolfgang. Među njegove učenike Höfler stavlja majstora prezbiterija crkve Sv. Marije na Bledskom otoku za koga smatra da je oslikao crkvu Sv. Trojstva u Žminju (Höfler, 1996, 23). Smatram da najveće sličnosti

Sl. 8: San Francesco, Cividale.
Fig. 8: St. Francis, Cividale.

Sl. 9: Sv. Primo i Felicijan u Čirkotima i Sv. Jelena u Oprtlju, usporedba detalja aureole i mandorle (foto: Ž. Bistrovic).

Fig. 9: St. Primo and St. Felician in Čirkoti and St. Helen in Oprtalj, details of aureola and mandorla in comparison (photo: Ž. Bistrovic).

sa slikarima ovoh kruga postoje s Maškim majstorom (Sv. Miklavž, Mače nad Preddvorom). Školu majstora Bolfganga prepoznajemo po lirskoj noti, tipičnih lica okruglih obraza, draperija "zmečkanih gub", izdatnoj upotrebi grafičkih listova, prije svega Majstora E.S. i nizozemske četrdesetoliste Bible pauperum što su sve karakteristike koje susrećemo i u Sv. Trojstvu.

Postoji veći broj z. slika u Istri koje se prema nekim svojim likovnim osobitostima, slikarskoj tehnologiji i upotrebi sličnih grafičkih predložaka mogu svrstati u jednu skupinu. Ovim slikama zajedničko je to što ih stvaraju lokalne radionice, tj. domaći ili udomaćeni slikari (za razliku od Sv. Trojstva u Žminju i Sv. Nikole u Pazinu, koje su pak kvalitetni import). Ovoj skupini izvor je u alpskom kulturnom krugu, a najznačajnija ličnost Vincent iz Kastva. Uz njega možemo uočiti djelatnost još nekih majstora kao što su Ivan iz Kastva i tzv. Šareni majstor. U korpus slikarija ove skupine uvrstit ćemo slijedeće lokalitete: Sv. Marija na Škrilinah kod Berma, Sv. Juraj u Lovranu, Sv. Marija podno Oprtlja, BDM na Božjem Polju kraj Vižinade, Sv. Jakov u Barbanu, Sv. Trojstvo u Hrastovlju, Sv. Magdalena kod Labinskog groblja, Sv. Ivan Glausić u Brovinju kod Koročačnog, Sv. Petar i Pavao u Vranji, Sv. Rok u Roču, Sv. Fabijan i Sebastijan u Kastvu, Sv. Antun u Jurčićima kod Kastva, Sv. Helena u Gradišću pri Divači i Sv. Helena u Podpeči kod Čnog Kala.

Do sada su najbolje obrađeni i najbolje poznati lokaliteti crkva Sv. Marije na Škrilinama kraj Berma i Sv. Trojstvo u Hrastovlju. Ove dvije crkve imaju obimnu bibliografiju i lijepe monografije koje su uredili Branko Fučić i Marijan Zadnikar.⁶ Uz njih monografski je obrađena i crkva Sv. Jakova u Barbanu u članku Ive Perčić (Perčić, 1962) i BDM na Božjem Polju u inspirativnom članku B. Fučića (Fučić, 1975b). Isti autor napisao je i manji članak o freskama u Sv. Roku u Roču (Fučić, 1990). Ostali lokaliteti su tek spomenuti u raznim pregledima. U novije vrijeme izvršena je restauracija slika u BDM na Božjem Polju koja nam donosi nova saznanja i koja će biti zasebno obrađena u monografiji koju priprema autor ovog teksta. Jedno od najbitnijih otkrića je pronalazak tipoloških uzora koji potječu iz srednjoeuropskog kulturnog kruga (sl. 12). Uočljivo je da većina lokaliteta nije publicirana. Rezultat je toga što ove freske nisu niti bile restaurirane te je o njima teško bilo što reći. Ipak Sv. Juraj u Lovranu, Sv. Marija podno Oprtlja i Sv. Petar i Pavao u Vranji odavno zaslužuju monografsku obradu.

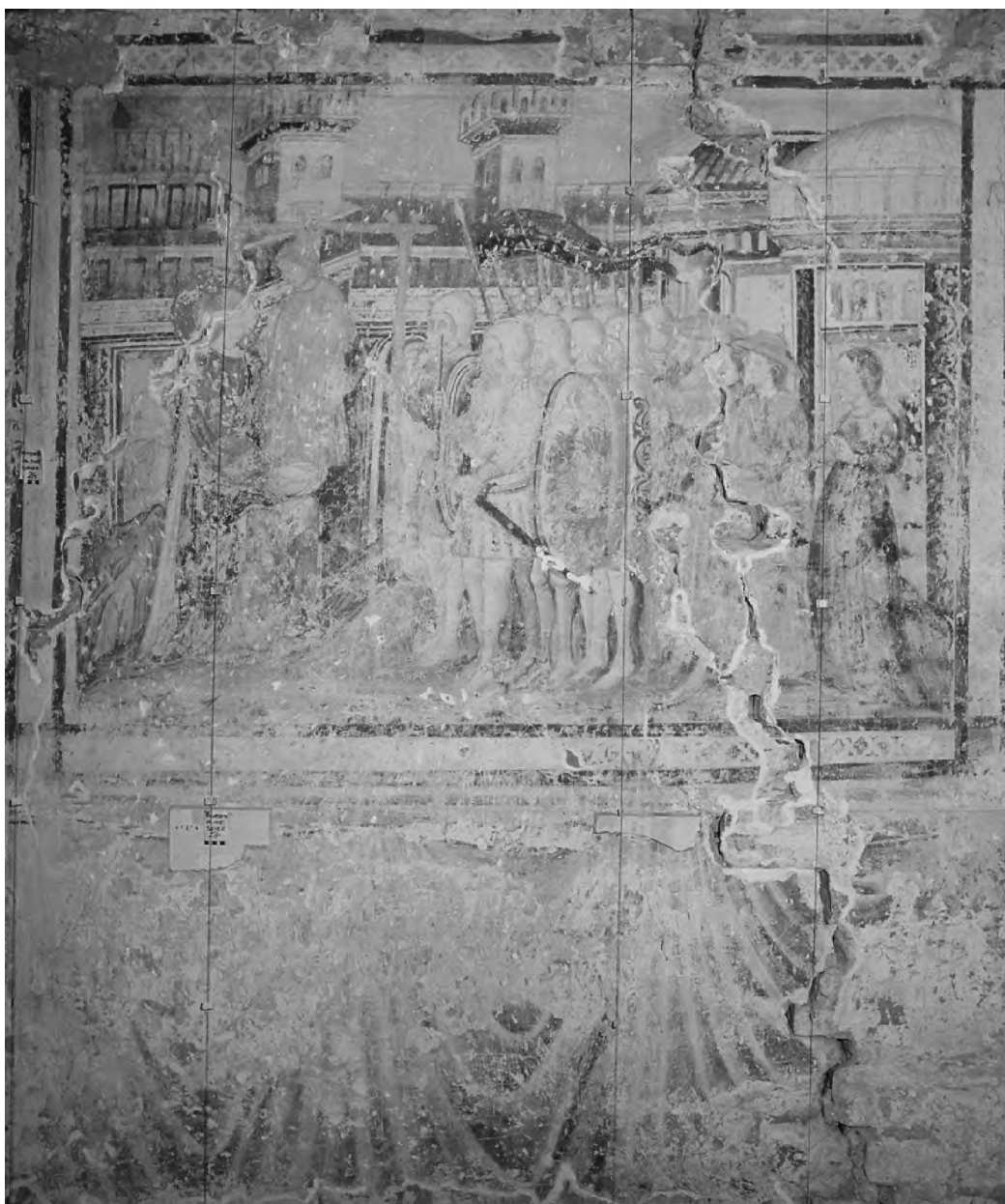
Vincent je voditelj radionice koja je 1474 oslikala crkvu Sv. Marije na Škrilinama. On je središnja figura pretpostavljene skupine. Uz Ivana iz Kastva jedini je koji se potpisao i datirao freske. Iz ovog ciklusa fresaka Fučić je u svojoj monografiji prema morelijanskim detaljima razdvojio ruke troje slikara. Samom Vincentu pripisuje sliku Poklonstva kraljeva, dok drugu dvojicu slikara naziva prema scenama koje su naslikali Majstor Plesa mrtvaca i Majstor Pasije. Do sada još nije odgovoreno na

Sl. 10: Sv. Juraj, Plomin (foto: Ž. Bistrovic).

Fig. 10: St. George, Plomin (photo: Ž. Bistrovic).

⁶ Ova dva ciklusa zbog njihove obrađenosti neću previše spominjati. Važno je načeti problematiku formiranja lokalnih istarskih radionica i pokušati odgovoriti u kakvim su međusobnim vezama bili ovi slikari. Zainteresirane upućujem na : Fučić, 1992; Zadnikar, 1988.

Sl. 11: Sv. Silvestar, Oprtalj (foto: V. Barac).
Fig. 11: St. Sylvester, Oprtalj (photo: V. Barac).

pitanje gdje se formiraju ovi umjetnici. Važno je istaknuti njihovu povezanost s alpskim i srednjoeuropskim kulturnim krugom te korištenje zajedničkih predložaka, grafičkih listova i Biblie pauperum. Vincentovu radionicu možemo uz navedene lokalitete spojiti u kulturni krug i s nekima u Kranjskoj, kao što su Sv. Andrej u Dole pri Krašcah i Sv. Lenart u Krtini pri Dobu koje su povezane s radionicom Majstora Leonarda.

Ivan iz Kastva potpisao je ciklus slika u crkvi Sv. Trojstva u Hrastovlju i datirao ih godinom 1490. Ni on nije crkvu oslikao sam te se primijete ruke drugih sli-

kara. Iz njegova slikarskog kruga proizišle su također freske u crkvi Sv. Helene u Gradišću kraj Divače i crkvi Sv. Helene u Podpeči kraj Črnoga Kala u Sloveniji.

Potrebno je spomenuti da Kastav, kao mjesto iz kojeg potječu oba imenom poznata slikara, zaslužuju da se poznati, ali do sada neistraženi lokaliteti Sv. Fabijan i Sebastijan u Kastvu i Sv. Antun u Jurčičima kod Kastva istraže, restauriraju i dostojno prezentiraju javnosti.

Šareni majstor ime je koje B. Fučić daje anonimnom gotičkom majstoru kojega je prvi put uočio u Sv. Mariji od Lakuća. Osim navedenih fresaka u njegov je opus

Sl. 12: Božje Polje – Hrastovlje, usporedba: Hluboka nad Vltavou (krajnje lijevo), tipološki uzor lica svetica u Sv. Trojstvu u Hrastovlju (u sredini) i Sv. Mariji u Božjem Polju (desno).

Fig. 12: Božje Polje – Hrastovlje, comparison, Hluboka over Vltavou (far left), typological examples of the faces of saints in the church of St. Trinity in Hrastovlje (middle) and in the church of St. Mary in Božje Polje (right).

uvrstio zidne slike u Sv. Antunu Pustinjaku kraj Dvigrada, zidne slike Sjevernog broda i donjeg niza južnog broda u Sv. Mariji u Oprtlu, zidne slike u donjem dijelu prezbiterijske župne crkve Sv. Jurja u Lovranu, u Sv. Jerneju u Seničnom, Sv. Lenartu u Bregu kraj Preddvora, u Ladji kraj Medvoda i u samostanskoj crkvi Sv. Danijela u Celju (Fučić, 1963; 1975; 1998). Nataša Babić ovaj opus razlaže na dva slikara. Uz Šarenog majstora (Pisani mojster) predlaže i Dvigradskog majstora (Babić, 1996). Smatram da su slike iz Sv. Jurja u Lovranu najkvalitetnije i da ih možemo izdvojiti kao djelo zasebnog slikara. Iz njegove radionice oblikuju se slikari koji rade na ostalim lokalitetima. Smatram i da se ostatak opusa treba podijeliti na više radionica. U Sv. Mariji od Lakuća i Sv. Antonu kod Dvigrada radi jedna a u Sv. Mariji kod Oprtla druga radionica. Sv. Juraj u Lovranu stoga je važan lokalitet na kojemu se susreću radionica Vincenta iz Kastva i radionica koja je utjecala na formiranje tzv. Šarenog majstora koji slika u Dvigradu. Slikara koji slika na Raspeću u Sv. Jurju možemo sa sigurnošću poistovjetiti sa tzv. Majstorom Plesa mrtvacu iz Sv. Marije na Škrilinama. Zanimljivo je da se i u Oprtlu susreću ove dvije radionice ili slikarske struje. U Sv. Mariji veći dio oslikava tzv. Šareni majstor dok sliku Sv. Kristofora, Sv. Jurja i Sv. Petra s prikazom donatora slika radionica Vincenta iz Kastva.

Uz ove slike moramo spomenuti djelatnost Alberta iz Konstanza kao zasebnu i jednu od značajnijih umjetničkih pojava s kraja 15. st. Udomaćeni umjetnik koji se uklopio u glagoljaški ambijent svojim opusom je najproduktivniji slikar epohe (BDM u Plominu, Sv. Juraj u

Brseču, Sv. Trojstvo u Lovranu, Sv. Duh u Balama, Sv. Anton u Balama, Sv. Mihovil u Pičnu, Sv. Kvirin u Jasenoviku, Sv. Vid u Pazu, Sv. Martin u Prodlu kod Labina). O ovom slikaru i njegovim djelima postoji već opsežna literatura (Greblo, 1997; Fučić, 2000; Ratković, 2004) a i prof. Ivan Matejčić priprema monografiju o ovom slikaru (Matejčić, 2007). Potpisao se na dva mjesta, u Plominu i u Pazu. Iako slikar dolazi iz dalekog Konstanza na Bodenskom jeziku savršeno se uklapa u istarski glagoljaški ambijent.

Pred kraj stoljeća nastaju freske u crkvi Sv. Flora u Pomeru. U apsidi je sačuvana scena Deisisa s Bogorodicom i Sv. Florom biskupom. Za vrijeme Zentral Kommissiона ove slike bile su restaurirane. Nedavnom restauracijom koju je izvršio restaurator Radovan Oštrić utvrđeno je da su veliki dijelovi slike austrijski retuš. Uspoređujući lik Bogorodice uočio sam sličnost s likom svete u apsidi crkve Sv. Margarete u Gubavici kraj Barbana, još jednom od neistraženih i nepubliciranih lokaliteta. Na oba lokaliteta nalaze se svete blagih lica već renesansnog oblikovanja. No tek nakon budućeg restauratorskog zahvata u Sv. Margareti moći ćemo podrobnije usporediti ova dva ciklusa.

Postoji još primjera koje nismo opisali zato što ih je potrebno podrobnije proučiti.⁷ Niti ove koje smo spomenuli nismo do kraja iscrpili. U ovom prikazu rukovodio sam se novim spoznajama i lokalitetima koji nisu publicirani. Još nas čeka veliki broj zidnih slika za koje znamo da se nalaze pod kasnijim slojevima naliča i žbuke, a koji još nisu restaurirani. Pogotovo je bitno

⁷ Sv. Margareta kod Vodnjana, Sv. Martin u Bermu, Sv. Marija u Gologorici, Sv. Petar u Sorbaru, Sv. Marija Magdalena u Šćulcima, Sv. Blaž u Svetlovreću i mnogi drugi.

sustavno istražiti sve potencijalne objekte koji su srednjovjekovni ili imaju srednjovjekovne strukture. Bez ovih radnji svaka ocjena i sinteza srednjovjekovnog zidnog slikarstva Istre je paušalna. Naši zaključci mogu biti tek općeniti i nije nemoguće da nam rezultati naših budućih istraživanja promijene trenutačne stavove.

Istra je specifično područje u kojemu se prepliću različiti stilski utjecaji. Dosadašnje izdvajanje samo jednog (venecijanskog) u talijanskoj literaturi, a zanemarujući ostale, mogu objasniti samo ideološkim razlozima. Pogotovo treba uočiti da su u razdoblju kada se šire venecijanski utjecaji u Istri Venecija i njezin dominij preplavljeni umjetnicima koji u nju dolaze iz različitih krajeva s područja današnje Italije (Bolonja, Firenza ... ovime možemo protumačiti neke slikarske osobine djela kao što su slikarije u Sv. Antonu u Žminju, Sv. Barnabi u Vižinadi ili još uočljivije u Sv. Martinu u Bermu). Do sada je nedovoljno uočen utjecaj regionalnog slikarstva Friulia na Istru. Alpski i srednjoeuropski utjecaji najuočljiviji su u drugoj polovici 15 stoljeća. Osim Friulia važne su nam Kranjska i Južni Tirol. Unutar svih ovih utjecaja stvaraju se lokalne radionice.

Možemo zaključiti kako 14. stoljećem, u zidnom slikarstvu, počinje znatniji umjetnički poticaj iz Venecije, ali ne toliko iz samog središta lagune, koliko iz Terra Ferme, njezinog zaleđa, s kojim istarski prostor tvori zajednički kulturni krug. Ovo se najviše odnosi na Friuli, Kranjsku i primorsku Sloveniju, no i na Veneto, tj. prirodno zaleđe Venecije.

Navedene slikarije različite su kvalitetom. Do sada smo ih dijelili na kvalitetan import i retardirani lokalni

izraz. No ovo pojednostavljenje bi trebalo nadići. Niža kvaliteta izvedbe i retardacije ne znače time da su autori sigurno lokalni. Umjesto pejorativnog izraza retardacija predložio bih blaži izraz: nespretnosti u izrazu. One se uočavaju na mnoštvu zidnih slika u Istri. Možda bi se nekim od ovih fresaka mogli baviti etnolozi a ne povjesničari umjetnosti. No ne smijemo se baviti samo vrhunskim izrazima stila. Moramo zaokružiti sliku o likovnoj kulturi vremena te uočiti umjetničku svakodnevicu. Stoga svaki od ovih spomenika zaslužuje monografsku obradu. Mnoge atribucije podložne su reviziji tako da nas još čeka veliki posao.

Zidno slikarstvo gotičkog doba u Istri većinom je sakralno. Tek u dva primjera oslikani su profani prostori. Labinska loža čije nestale freske spominje Fučić (Fučić, 1958) i jedan nepublicirani lokalitet, palača Betiga u Vodnjanu u kojoj se nalaze ostaci gotičkih fresaka, još uvijek nerestauriranih i neistraženih.

U budućim istraživanjima treba posvetiti veću pažnju ulozi naručitelja z. slika. Oni su u početku samo feudinci i crkva. Stoga ne smijemo zanemariti feudalne veze i feudalnu pripadnost teritorija na kojima se freske nalaze. Razvojem feudalne zajednice jačaju komunalna društva, naručitelj je lokalna zajednica, putem bratovština ili zajedničkog napora cijele župe.

Korpus istarskog zidnog slikarstva nudi nam još uvijek mnoštvo nenačetih i nedovršenih tema. Od kulturno-povijesnih, socijalnih, tehnoloških do temeljnih povijesno-umjetničkih kao što su katalog bordura, patroniranih uzoraka, grafičkih predložaka ili ikonografskih scena.

GOTHIC MURAL PAINTING IN ISTRIA (NEW ADDITION TO A FUTURE SYNTHESIS)

Željko BISTROVIĆ

Ministry of culture, Directorate for protection of cultural heritage, Conservation Department of Pula,
HR-52100 Pula, Ul. Grada Graza 2
e-mail: zeljko.bistrovic@gmail.com

SUMMARY

The present survey of Gothic mural painting in Istria includes discussions about newly discovered mural paintings, some unpublished localities and their associations and suggestions of new interpretations regarding well known cycles of paintings. Examples are presented chronologically, beginning with the oldest reliably dated monument – the mural paintings in the church of St. Martin in Bičići. In contrast with other interpretations the mural paintings in the church of St. Nicholas in Rakotule are attributed to a single painter. The same is argued about the mural paintings in the church of St. Anthony in Žminj. Newly discovered remains of mural paintings in the church of St. Catherine in Lindar are associated with the mural paintings from the church of St. Cross in Butoniga. The mural paintings from the church of St. Mary of Health in Medulin and the church of St. Francis of Assisi in Pula have not yet been published. Both are attributed to the same workshop. New frescoes have been uncovered in the church of

St. John in Lovran and they are attributed to two different painters. The more skilled of the two painters painted in the spirit of trecento under the influence of Bolognese painting, while the other painted in a rustic style, which associates him with the Alpine painting influences. The mural paintings in the church of St. Helen near Oprtalj, which were traditionally attributed to Kleregin's workshop, are considered to be the work of a Furlan workshop in this paper and are associated with the mural paintings in the church of St. Francis in Cividale. Previously unpublished remains of frescoes of the church of St. George in Plomin are associated with mural paintings in the church of St. Anthony in Barban. Another cycle of paintings, which has not yet been published and is currently under restoration, is located in Oprtalj as well. It is painted on the walls of the church of St. Sylvester and the paintings are associated with the ones found in the church of St. Stephen in Zanigrad. Several other localities are mentioned and the establishment of local late Gothic workshops, associated with renowned painters Vincent of Kastav, John of Kastav and the so-called Colourful Master, is discussed.

Key words: Gothic mural painting, Furlan workshops, St. John in Lovran, St. Helen in Oprtalj, St. Sylvester in Oprtalj

LITERATURA

- Babić, N. (1996):** Pisani mojster (diplomska radnja). Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za umetnostno zgodovino.
- Del Bello, N. (1905):** Il presunto maestro di Vittore Carpaccio. Pagine Istriane, III, nr. 1 (gennaio). Capodistria, 6–8.
- Fučić, B. (1952):** Živi križ u Lindaru. Pazin, Istarska Danica.
- Fučić, B. (1953):** Izvještaj po putu u Istri 1949. Ljetopis JAZU, knjiga 57. Zagreb, JAZU.
- Fučić, B. (1958):** Freska u labinskoj loži. Bulletin Instituta za likovne umjetnosti JAZU, VI, 3. Zagreb, JAZU.
- Fučić, B. (1963):** Istarske freske. Zagreb, Zora.
- Fučić, B. (1964):** Srednjovjekovno zidno slikarstvo u Istri (doktorska disertacija – tiskopis). Ljubljana – Rijeka.
- Fučić, B. (1975a):** Pisani mojster na Bregu ob Kokri. Kranjski zbornik. Kranj, Mestna občina Kranj, 197–198.
- Fučić, B. (1975b):** Božje Polje. Bulletin JAZU XV–XXII/1–3. Zagreb, JAZU.
- Fučić, B. (1990):** Ročke freske i majstor Ivan iz Kastva. Buzetski zbornik 15. Buzet, 33–38.
- Fučić, B. (1992):** Vincent iz Kastva. Zagreb – Pazin, Kršćanska sadašnjost/Istarsko književno društvo "Juraj Dobrila".
- Fučić, B. (1998):** Šareni majstor. Kanfanar i kanfanarština: zbornik radova sa znanstvenog skupa povodom 900 obljetnice prvog pisanog spomena Kanfanara (Kanfanar, 5. listopada 1996). Kanfanar, Dvegrajci.
- Fučić, B. (2000):** Albert iz Konstanza. Zagreb – Brseč, HAZU – Udruga Jenio Sisolski.
- Ghirardi, G. (1972):** Affreschi istriani del Medioevo. Padova, Stediv/Aquila.
- Gibbs, R. (1992):** Treviso. U: Lucco, M. (ed.): La pittura in Veneto. Il Trecento. Milano, Electa.
- Greblo, S. (1977):** Freska Majstora Alberta (1475.) u Plominu. Peristil, 39. Zagreb, 57–68.
- Grković, S. (2005):** Ikonološko stilsko analiza zidnih slika u kapeli sv. Jelene u Oprtlju. U: Izvještaj o konzervatorsko-restauratorskim radovima na zidnim slikama u kapeli Sv. Jelene od 2000. do 2005. (pohranjen u arhivi Konzervatorskog odjela u Puli)
- Höfler, J. (1996):** Srednjeveške freske v Sloveniji: Gorenjska. Ljubljana, Družina.
- Höfler, J. (1997):** Srednjeveške freske v Sloveniji: Primorska. Ljubljana, Družina.
- Karaman, Lj. (1963):** O djelovanju domaće sredine u umjetnosti hrvatskih krajeva. Zagreb, Društvo historičara umjetnosti N.R.H.
- Matejčić, I. (2002):** Freske crkve Sv. Barnabe u Vižinadi. Poreč, Erata corrige.
- Matejčić, I. (2007):** Freske u crkvi Sv. Duha u Balama. Poreč, Erata corrige (u tisku).
- Mohorovičić, A. (1957):** Problemi tipološke klasifikacije objekata srednjovjekovne arhitekture na području Istre i Kvarnera. Ljetopis JAZU, 62. Zagreb, JAZU.
- Perčić, I., Nešković, J., Medić, M. (1960):** Konzervatorski radovi na kapeli Sv. Križa u Butonigi. Zbornik zaštite spomenika kulture, knj. 11. Beograd.
- Perčić, I. (1962):** Legenda o hodočasnici sv. Jakova na zidnim slikarijama u Barbanu. Peristil, br. 5. Zagreb, 52–60.
- Perčić, I. (1963):** Zidno slikarstvo Istre (katalog izložbe). Zagreb.
- Ratkovčić, R. (2004):** Zidne slike u crkvi sv. Duha u Balama. Peristil, 47. Zagreb, 15–24.
- Rizzi, A. (1975):** Profilo di storia dell'arte in Friuli – dalla preistoria al gotico. Udine, Del Bianco editore.
- Stelè, F. (1960):** Umetnost v Primorju. Ljubljana, Slovenska matica.
- Zadnikar, M. (1988):** Hrastovlje: romanska arhitektura in gotske freske. Ljubljana, Družina.